

Rački je očito bio svjestan političke konotacije odluke Khuenova režima te je stoga predložio da se prihvati prijenos patronata na vjerozakonsku zakladu. Duhovni stol je tako pristao da se crkva gradi na teret zaklade pod uvjetom da se patroni odreknu svojih prava. Naposljetku je crkva sagrađena 1893.,⁵¹⁷ a vladar je 4. XII. 1895. potvrdio poništenje patronata.

U skladu s devizom *Noblesse oblige* od posjedničkoga se plemstva očekivalo da bude reprezentativno u svakom pogledu, no to pogotovo u međuratnom razdoblju više nije bilo jednostavna zadaća. Ipak, nemali dio plemstva pokušavao ju je ispuniti usprkos promijenjenim socijalnim i ekonomskim odnosima. Tako je snaha Alice Steeb, Hildegarde, u nedostatku novca za božićno slavlje 1934. i 1935. poslala u Zagreb na prodaju borove s imanja i tako osigurala lijepu proslavu i poklone ne samo svojoj obitelji nego i cjelokupnom osoblju imanja. Hildegarde je prva organizirala i doručak za stubičke prvopričesnike, a redovito je dijelila poklone školskoj djeci za Nikolinje angažirajući osoblje (obično sobarice) da glume Krampusa i svetoga Nikolu. Dakako, život na imanju bio je prožet i crkvenim blagdanima. Dvorci i kurije su imali svoje kapele, a vlastelini su bili pokroviteljima župnih crkava sve do u međuratno razdoblje. Tako se u Golubovcu nekoliko puta godišnje i u međuraću održavala misa u dvorskoj kapeli, a Badnjak se slavio tako što bi stubički župnik čitao iz Evanđelja, a Hildegarde Steeb svirala na lutnji njemačke i hrvatske božićne pjesme. Ogromni božićni bor visok do 6,5 metara, ukrašen i osvjetljen svjećicama bio je nezaboravan prizor.⁵¹⁸

Bivši veleposjedi, a time i ostaci plemićkoga života na imanju bili su likvidirani nakon Drugoga svjetskog rata, ali pojedine lokalne sredine nisu zaboravile vlastelinske dobročinitelje. Premda primorani napustiti domovinu u teškim okolnostima, Steebovi su održavali kontakt sa stubičkim krajem, a tijekom Domovinskoga rata pojedini su članovi obitelji, poglavito Vuk, velikodušno pomagali. Stoga je razumljivo zašto se i u neposrednoj suvremenosti naveliko slave sretni povodi poput rođendana ili oplakuju tužni poput smrti Steebovih.

7. KULTURA STANOVANJA

U ovome poglavlju bit će ukratko opisana kultura stanovanja Rauchovih od kasnoga 18. stoljeća do 1945. godine. Njihov središnji posjed s dvorcem je Lužnica sagrađena krajem 18. stoljeća. Datacija o gradnji dvorca temelji se na godini 1791. upisanoj na najgornjoj stepenici stubišta što vodi iz ulaznoga prizemnog prostora na kat, međutim isprava o posvećenju kapelice datirana je 1761. godinom. Lužnica je jednokatni kasnobarokni dvorac u obliku slova U s četiri kutne cilindrične kule i s lijepim engleskim perivojem s jezerom. Krajem 19. stoljeća perivoj se preoblikuje elementima romantičarske hortikulture poput kamenih gromada i agava.⁵¹⁹ Dvorac nikada nije imao obrambenu, nego isključivo stambenu svrhu pa su kule dekorativni i reprezentativni element. Na oba je pročelja dvorca balkon sa željeznom kova-

⁵¹⁷ Sagrađena je prema nacrtima H. Bollea, a župnik Bolfan se 4. VIII. 1893. potužio da Bolle nije na kraj ili vrh kuta visokoga krova stavio križ pa bi se moglo reći da su krivobošci ili luterani. Bolle se potrudio doći u Šišljavić i napraviti kompromisno rješenje. Novosagrađena crkva nije se pokazala solidnim zdanjem jer su na njoj već 1896. zamijećena oštećenja.

⁵¹⁸ Wofgang-Vuk barun Steeb, Odlomci iz autobiografije, 131.

⁵¹⁹ M. Obad Šćitaroci, Dvorci i perivoji Hrvatskoga zagorja, 86.

nom ogradom, na jednoj strani ograda ima inicijale „PR“ (Pavao Rauch), a na drugoj strani «LR» (Levin Rauch) i „AZ“?. Posebnost su reljefne dekoracije na pročelju u lukovima ponad prozora. Prikazani su različiti likovi, žena i muškaraca, plemića, seljaka, pastira, pa čak i anđela.⁵²⁰ (Ilustracija br. 4 i 5) Odmah nakon ulaza je atrij iz kojeg se ide u veliki podrum, ostale prostorije prizemlja ili na kat. Dakako, kat je najreprezentativniji jer je namijenjen samoj plemićkoj obitelji, dočim su podrum i prizemlje služili pohrani namirnica, poglavito vina te smještaju posluge. Iz prizemlja na kat vode rezbarene stepenice zaštićene na ulazu kovanim metalnim vratima. Kad bi netko došao, sluga bi lupnuo na ogradu, a kućni sluga na katu bi tek nakon pozitivnoga odgovora gospodara otvorio. Na katu se nižu prostorije namijenjene članovima obitelji, velika reprezentativna dvorana – palača i kapelica sv. Križa. Središnja dvorana prostire se duž osi sjever–jug na obje vanjske fronte dvorca te izlazi na dva spomenuta balkona. Na svakoj strani ima po dva prozora i vrata, a u svakom od 4 kuta po jedan ugradbeni ormar od hrastovine s ukrasima te kaljevu peć s grbom Raucha. Premda danas u dvorcu nema izvornoga namještaja, lako je zamisliti kako je dvorana bila raskošno opremljena.⁵²¹ Cijeli je dvorac u vrijeme Levina Raucha opremljen lijepim kaljevim pećima, uglavnom bijelim s ukrasima. Takve su peći sačuvane i u zagrebačkoj palači i Golubovcu, a nabavljene su u Meissenu.

Najreprezentativniji objekt Rauchovih u Zagorju je Stubički Golubovec, vjerojatno sagrađen krajem 18. stoljeća kao jednokatni barokni trokrilni dvorac u obliku slova U sa središnjom osi sjever–zapad.⁵²² (Ilustracija br. 6) Na kat se uspinje dvokrakim stubištem, u zapadnom se krilu nalazi dvokatna kapela s tornjićem nad krovštem. U krilima prvoga kata prostorije su prohodne. Na objektu su vršene preinake od vremena biskupa Vrhovca nadalje, na ulazu je dodana altana na četiri para stupova i stilski preoblikovana fasada. Do danas su sačuvani i ostaci klasicističkih zidnih slika.⁵²³ Doba Levina Raucha zlatno je doba dvorca. On je još 1870-ih obnovio drveninu, pod i ugradio nove kaljeve peći rađene u Meissenu. Najreprezentativnije su se peći nalazile u glavnoj dvorani na prvom katu, jedna je imala reljef „Noć“, a druga „Dan“.⁵²⁴ Nakon potresa 1880. Levin je obnovio dvorac i izvršio promjene u perivoju i okolici dvorca, tada je preseljeno gospodarstvo s povrtja-

⁵²⁰ Ministarstvo kulture RH, Fototeka kulturne baštine, raspolaže nizom fotografija vanjskog pročelja s detaljima, T. Stahuljaka iz 1947. i Nine Vranića iz 1970. godine. Npr. 5247-I-f-38; 30.314-II-7522; 30.312-II-7520; 30.313-II-7521; 30.314-II-7522; 30.316-II-7524; 30.457-IV-456; 30.458-IV-457. Zahvaljujem kolegicama S. Grković i Mariji Jenić na uvidu u građu i dopuštenju njene objave a kolegici Jenić i na presnimkama.

⁵²¹ Ugovor o prodaji Lužnice nije obuhvaćao namještaj, no prema informacijama sestara sv. Vinke Paulskoga kada su one ušle u posjed dvorca bilo je nešto naslonjača, dvosjeda i lustera. Tijekom raznih teških vremena pojedine komade su uzimali politički moćni pojedinci, ali i lokalno stanovništvo. Čak im se neki predmeti danas nude na otkup! Zahvaljujem sestri Miroslavi Bradici na nadahnutome vodstvu po dvorcu.

⁵²² Prigodom ustupanja dvorca biskupu Vrhovcu 1804. sastavljen je inventar. Golubovec je tada bio zidani dvorac koji je na katu imao 12 soba od kojih je jedna bila središnja velika dvorana (palača), i neuređenu kapelicu, u kojoj je samo bila slika sv. Regine. U prizemlju se nalazilo 11 soba, kuhinja, 3 smočnice, prostorija s mlinom i sakristija. B. Čičko, Novi prilozi, 64.

⁵²³ L. Dobronić, Golubovec, Zagreb, 1972.; M. Obad Šćitaroci, Dvorci i perivoji Hrvatskoga zagorja, 124-126; Umjetnička topografija Hrvatske, knj. 4, Krapinsko-zagorska županija, Zagreb, 2008., 163-166.

⁵²⁴ „Noć“ je klasično odjevena žena s dvoje usnule djece i sovom pokraj sebe. „Dan“ je krilata žena s bakljom koja nosi dijete i posipa cvijeće. Autor je reljefa renomirani danski kipar Bertel Thorvaldsen. M. Obad Šćitaroci - B. Bojanić Obad Šćitaroci, Dvorac Golubovec, 35.

kom sa zapadne na istočnu stranu i zatvoren je pristup dvorcu sa sjevera te otvoren novi put sa zapada. Od kompleksa majura u Donjem Golubovcu sačuvani su do danas staja za krave koju je sagradio J. Either 1818. i spremište plodina iz Levinova doba. (Ilustracija br. 7) Oba objekta su u lošem stanju.⁵²⁵

Dvorac Golubovec prepoznatljiv je po prekrasnome perivoju te Vilinskim poljanama – valovitu terenu s potocima, jezerima, livadama s kojih se pružaju lijepi vidici prema Medvednici.⁵²⁶ Riječ je o jednome od najljepših zagorskih perivoja sa šumom u kojem su posađeni mnogi egzoti, a grm sasafresa jedini je takav u Hrvatskoj. Kroz perivoj su vodili uređeni putići i nalazile se kamene klupe i stolovi, kao i osmerokutni paviljon s arkadama i bakrenim krovom u stilu Luja XVI., kuglana, oranžerija i igralište za kriket.⁵²⁷ Uzduž jugoistočnih zidova dvorca posađene su ruže od kojih je specifična bila vrsta *La France*, zapadno od dvorca voćnjak je i povrtnjak. Vanjski izgled dvorca da se vidjeti na fotografiji snimljenoj prije 1945. Na balkonu je obitelj, na prozoru i nad dvama vratima vjerojatno personal, na travnjaku psić, a svi kao da su namjerno provirili kako bi pozirali fotografu. Vidimo i obitelj s gostima na kamenim klupama u perivoju.⁵²⁸

U prizemlju su bile sobe za poslugu, dvije kuhinje, spremišta, ali i kapela i gostinjske sobe.⁵²⁹ Na kat dvorca išlo se širokim stubištem s ogradom od obrađenoga pješčanika, a podovi gornjeg hala i hodnika bili su pokriveni crno-sivkastim pločicama. Središnji trakt sjeverne strane kata ima pet soba, a na južnoj strani osim hala su dvije sobe. Istočno krilo ima tri sobe i nusprostorije, a na zapadnome su dvije sobe s nusprostorijama te kor kapele. Najreprezentativnija dvorana – palača, nalazi se u sredini glavnoga krila i duga je 16 m, a visoka čak 6,5 m.⁵³⁰ Izgled palače sačuvan je na fotografiji prije 1945. godine na kojoj se na zidu razaznaje portret grofice Ane Sermage, a ispod portreta tanjuri krapinske manufakture iz 1790. Na drugoj fotografiji vidimo zapadni salon s bidermajerskim namještajem od trešnjina drva s intarzijama.⁵³¹ (Ilustracija br. 8) Na nizu drugih fotografija koje je snimila obitelj Steeb prije 1945. godine lijepo vidimo i sve ostale salone, te sobu za pušače.⁵³² (Ilustracija br. 9)

⁵²⁵ Ksenija Petrić, *Profana graditeljska baština*, u: *Osam stoljeća Stubice* ur. G. Horjan, Donja Stubica, 2009, 158-169.

⁵²⁶ Isto.; M. Obad Šćitaroci, *Perivoji i dvorci Hrvatskoga zagorja*, Zagreb, 1990.; *Isti*, Revitalizacija dvorca Golubovec u Donjoj Stubici, Hrvatsko zagorje. *Časopis za kulturu*, sv. 13, Krapina, 2007., 111-124.; L. Dobronić, *Dvorac Golubovec*, Zagreb, 1972.

⁵²⁷ Wolfgang–Vuk Steeb, *Odlomci iz autobiografije*, 125-127. Vuk je svoja sjećanja i opise Golubovca sažimao u pismima Lelji Dobronić (od 1970-ih) i M. Obadu Šćitarociju (od 1980-ih nadalje); M. Obad Šćitaroci, *Dvorci i perivoji Hrvatskoga zagorja*, 126.

⁵²⁸ *Osam stoljeća Stubice*, ur. G. Horjan, Donja Stubica, 2009., 101. U Fototeci Instituta za povijest umjetnosti u Zagrebu čuva se niz fotografija interijera i eksterijera Golubovca, koje su uglavnom snimili Harold Bilinić 1945., Tihomil Stahuljak 1947. i Igor Nikolić 1966.-67. godine. V. npr. 2N-673, 681,690, 692, 697, 706, 708 i 710. Ministarstvo kulture RH, Fototeka kulturne baštine, također raspolaže s nekoliko fotografija Golubovca (npr. br. 55.687; 55.688; 55.690).

⁵²⁹ Wolfgang–Vuk Steeb, *Odlomci iz autobiografije*, 126.

⁵³⁰ Zahvaljujem kolegici Ljerki Bubanko iz *Kajkaviane* koja me provela po dvorcu.

⁵³¹ Navedene fotografije objavljene su u *Osam stoljeća Stubice*. Potječu s negativa koji su snimili Steebovi u međuraću, a čuva se u *Kajkaviani* u dvorcu Golubovec. Zahvaljujem kolegici Vlasti Horvatić–Gmaz koja mi je omogućila uvid u navedeni negativ i fotografije.

⁵³² Fotografije su vlasništvo obitelji Steeb, a reproducirane su u: M. Obad Šćitaroci - B. Bojanić *Obad Šćitaroci, Dvorac Golubovec*, 162-163.

Lijepo uređeni Golubovec s perivojem bio je omiljeno mjesto ladanja obitelji pa je Levin Rauch tu volio provoditi ljeto. Potkraj života je bio oduzet pa su ga vozili u kolicima. S radošću se svojega djetinjstva i mladosti sjećao u međuraču Vuk Steeb o čemu je ostavio zapis. Tada su se u prizemlju nalazile sobe odraslih muških članova obitelji, jedna s bidermajer namještajem koju je koristio Raoul Steeb, a druga Ernsta Henneberga, no obje su bile uz još jednu prostoriju i uz sobe za goste. Osim soba bile su tu još zimska blagovaonica (kasnije pretvorena u ured), oveća kuharičina soba, veća i mala kuhinja, prostrana smočnica, spremište za voće, po jedna soba za slugu i sluškinje, mali hodnik s izlazom u dvorište i kapela. Dvorcu nije manjkalo tajnovitosti pa je ispod kapele postojao tajni podzemni prolaz do ribnjaka. Na katu je bilo reprezentativno predvorje, velika dvorana s balkonom, mali salon s namještajem od trešnjina drva, veliki s baroknim namještajem (nasljeđem Hildegarde Steeb), 2 bidermajer spavaće sobe (jedna sa zbirkom oružja), mali salon, salon za pušaće, bidermajer salon i spavaća soba Ane Henneberg, soba za goste ili poslugu, garderoba, kor kapele, WC i kupaonica.⁵³³ Dakle, osim velike dvorane bilo je još 5 salona različite veličine i namjene (za dame i gospodu, za manje ili veće društvo).

Nažalost, već tijekom Drugoga svjetskog rata kada je u njemu smještena njemačka vojska dvorac je bio već dijelom uništavan. O tome je nakon rata Anna pl. Henneberg izjavila: „Koncem jula 1943. njemačke trupe ušle su u dvor i zauzele dio prizemlja, među ostalim pet namještenih soba, u kojima se nalazilo većinom starinsko pokućstvo [sic], koje je najvećim dijelom uništeno. Jedan dio je razbijen, a jedan dio poslužio za loženje peći. Jedan dio je odnesen. Manji dio, teško oštećen i neupotrebitiv nalazi se sada na tavanu dvorca. Te iste prostorije oštećenu [sic] su na plohama zidova i podu. Ukupna počinjena šteta procijenjena je na svotu od 200000.- predratnih dinara.”⁵³⁴ Ana tada nije spomenula da je 1944. bilo obnovljeno sve osim vanjskoga pročelja dvorca i prozora.⁵³⁵ Vrlo brzo nakon završetka rata sav inventar koji Steebovi nisu uspjeli spasiti konfisciran je zajedno s dvorcem.⁵³⁶ U popisu KOMZA-e od 21. VII. 1945. osim obiteljskih portreta (Steebovih, Antonije i Levina Raucha, Maksimilijana Vrhovca i njegovih roditelja te nećakinje) navode se i neidentificirane slike (vjerski motivi, bidermajerski portreti, litografije mitološke tematike,⁵³⁷ razne kolorirane litografije i bakrorezi) i sakralna plastika (drveni kipić madone s početka 19. stoljeća, drvena plastika - uglavnom glavice anđela). Također je navedeno više komada namještaja, posuđa, oružja,⁵³⁸ primjerak rimskoga obrednika (*Misale Romanum*, Venecija, 1769.), dva kaleža te mali predmeti svakodnevne upotrebe, poput burmutica⁵³⁹ i francuske lepeze od sedefa⁵⁴⁰. Posuđe i namještaj svjedoče o pomno uređenom inte-

⁵³³ M. Obad Šćitaroci - B. Bojanić Obad Šćitaroci, Dvorac Golubovec, 38.

⁵³⁴ Arhiv Ministarstva kulture RH, KOMZA br. 143/45.

⁵³⁵ M. Obad Šćitaroci - B. Bojanić Obad Šćitaroci, Dvorac Golubovec, 38.

⁵³⁶ Prema podacima Vuka Steeba najstariji spisi od 17. stoljeća nadalje čuvali su se u starom pisaćem stolu njegova pradjeda Johanna, u bidermajerskoj spavaćoj sobi, a 1945. izbačeni su iz dvorca i spaljeni. Pojedine umjetnine bile su spašene pukim slučajem, poput portreta biskupa Vrhovca koji je sa smeća uzela jedna učiteljica, a potom ga je ustupila obitelji. Isto.

⁵³⁷ Popraćene engleskim i francuskim tekstom 1875. godina. Iz obitelji Henneberg.

⁵³⁸ Spominje se mala zbirka koja se uglavnom sastoji od sablji i dviju diljka.

⁵³⁹ Zanimljivo je da je na jednoj burmutici prikazan biskup Vrhovac, a na drugoj su inicijali A. S. koji su u obitelji imale samo žene (Ana i Antonija Sermage, Alica i Ana Steeb).

⁵⁴⁰ Arhiv Ministarstva kulture RH, KOMZA br. 143/45. Popis su potpisali, osim članova komisije, i vlasnice Elsa Steeb i Ana Henneberg.

rijeru. Među posuđem prevladava ono iz krapinske manufakture.⁵⁴¹ Od namještaja su popisani: 2 sjedeće garniture,⁵⁴² kanape s dva stolca, pisaci stol Louis XVI., stol za šivanje,⁵⁴³ 4 komode,⁵⁴⁴ po 1 sekreter i tabernakul,⁵⁴⁵ 2 škrinje,⁵⁴⁶ empire stalaža, 2 zrcala i 2 sata,⁵⁴⁷ zipka,⁵⁴⁸ 2 lustera,⁵⁴⁹ tronožac i turski ćilim⁵⁵⁰. Posebno je navedena oprema u stanu Ane Henneberg: pisaci stol od smeđeg ulaštenog drva s početka 19. st., ormar, 2 taboureta empire–bidermajer stila od smeđeg ulaštenog drva, zrcalo Louis XVI. pozlaćenoga okvira, 2 vaze od crnoga kamena sa mjedenim okvirima iz kasnog 19. st., 2 svijećnjaka iz sredine 19. st. i minijatura časnika u ovalu.⁵⁵¹ Jedan dio namještaja iz Golubovca prodan je 2009. na dražbi u bečkome *Dorotheumu*. Riječ je o 6 bidermajerskih stolica, 2 naslonjača, 2 taboureta u obliku zipke, jednoj ležaljci (chaiselongue), okruglom stolu i historicističkom naslonjaču.⁵⁵²

Iako ima pojedinih ranijih predmeta, namještaj stilski obuhvaća barok, empire, bidermajer te razdoblje historicizma. Razvidno je da, kao i u ostalim interijerima

⁵⁴¹ 4 velika tanjura od kamenine, tri tanjura od kamenine na rubu oslikani modrim ornamentom, bijela polirana vaza od kamenine s Lellisovim žigom. Od ostalog posuđa navodi se: zdjela od kamenine za juhu s ukrasnim vijencem od kobalta („Bienenkorb“, tj. košnica); empire podnos od crno obojanog drva s rezbarenim i pozlaćenim ukrasom, na stalku u formi triju karijatida je staklena zdjela od brušenog stakla; 2 pladnja od bijeloga porculana, jedan sa zlatnim rubom s dvije ručke, u sredini morski pejzaž, drugi ukrašen biljnim i figuralnim ukrasom.

⁵⁴² Bidermajerska garnitura od klupe i 4 stolaca presvučenih zeleno–ružičasto prugastim brokatom; garnitura od 1 stola i 16 stolaca. Stol od smeđe poliranog drveta s okruglom pločom i 6 nogu. Stolci s naslonom izrađenim na proboj ukrašenim crno obojenim prečkama i presvučeni crnom kožom. Početak XVIII. st.

⁵⁴³ Od smeđe poliranoga drva s crnim rubovima, sredina 19. st.

⁵⁴⁴ Dvije od smeđe polirane trešnjevine s dvije ladice i originalnim okovima. Početak 19. st. Jedna od smeđeg poliranog drva s tri ladice ukrašena intarzijom i mjedenim okovima. Oko 1800. Iz obitelji Henneberg.

⁵⁴⁵ Sekreter od svijetlosmeđega drva s ladicama i pretincem s početka 19. st. Tabernakul s prijelaza 17. na 18. st., od smeđega drva, sa 10 ladicama i tajnim pretincem, bogato ukrašen rezbarenim ornamentima i izvornim okovima od pokositrenog željeza.

⁵⁴⁶ Jedna je drvena, s prijelaza 18. u 19. st., ukrašena s prednje strane rezbarenim biljnim i životinjskim ukrasima obojanim crveno i zeleno. Druga je drvena s kasetiranim ukrasom od smeđega drva, iz 1690.g.

⁵⁴⁷ Jedan je sat zidni, empire, u kućici od smeđe politiranoga drva, a drugi stajaći s mehanizmom ugrađenim u prikaz fasade crkve, 19. st. Jedno je zrcalo veliko s okvirom od orahovine s pozlaćenim ukrasom, a potječe iz ranoga 19. st. Drugo je malo u drvenom pozlaćenom rokoko okviru.

⁵⁴⁸ Drvena, iz obitelji grofova Künigl s rezbarenim grbovima, alpski rad, XVIII. st.

⁵⁴⁹ Jedan od pozlaćenog drva sa staklenim privjescima sa 6 dvostrukih svijećnjaka. Oko 1800., drugi drveni broncirani iz sredine 19. st.

⁵⁵⁰ Na smeđoj podlozi romboidni ornamenta s plavom, bijelom i crvenom bojom.

⁵⁵¹ Prikazuje gospodina Salagara?, simpatiju grofice Louise Sermage.

⁵⁵² Dorotheum, Aus aristokratischem Besitz und bedeutender Provenienz, Palais Dorotheum, 16. September 2009. Zahvaljujem kolegici Vanji Brdar Mustapić iz MUO koja me upozorila na rečeni materijal. Namještaj je u vrlo dobrome stanju, stolci su od mahagoni furnira, u sredini naslona ukrašeni su crtežima tušem, a potječu iz pušačkoga salona Golubovca. Okrugli stol ima noge koje završavaju lavljim šapama, a naslonjač je neorenesansni s ornamentanim rezbarenim maskeronima. Bidermajerski komadi potječu iz doba oko 1820.–25. (i reklamirani su kao namještaj biskupa Vrhovca), a naslonjač s kraja 19. st.

Rauchovih, nema secesijskih predmeta što je tipično za velikaše tradicionalnoga ukusa. Također se daje zamijetiti kako je znatan dio namještaja nabavljen u vrijeme biskupa Vrhovca⁵⁵³, neki su predmeti nasljeđe obitelji koje su se orodile s Rauchovima (Steeb, Henneberg...), a neki potječu iz dvorske kapelice.

Sljedeći važni objekt Rauchovih je Martijanec, izvorno barokni, a danas jednokatni klasicistički dvorac sa sačuvanim gospodarskim zgradama. Pravokutnoga je oblika i ima portik na glavnoj fasadi te jonsku altanu na začelju dvorca.⁵⁵⁴ (Ilustracija br. 10) Naknadno se dogradilo krilo te podigao kat dvorca. Perivoj vjerojatno potječe iz 1820-ih. Ulazni parkovni prostor sjeverno od dvorca ima klasicistički značaj, a postrance, zapadno i istočno prostiru se tri veće gospodarske zgrade od kojih je jedna konjušnica. Ispred južnoga je pročelja cvjetnjak, a perivoj što se prostire nakon njega oblikovan je kao livadni i šumski. Kat dvorca dogradio je Đuro Rauch, dok je najvjerojatnije današnje bočno krilo dvorca zapravo stariji barokni objekt Patačićevih. Interijer dvorca bio je opremljen rezbarenim drvenim zidnim oplatama koje su obuhvaćale okvire vrata, kasetiranim stropovima te zidnim oslikom s biljnim motivima, girlandama i volutama. Vrlo reprezentativno bilo je uređeno i stubište, ali su od izvorne dekorativne ograde sačuvani samo kutni piloni. Po prostornoj organizaciji i prepoznatljivoj altani dvorac pripada najboljim dosezima klasicizma sjeverozapadne Hrvatske te pokazuje da su plemićki investitori angažirali vrsne projektante.⁵⁵⁵ Kako eksterijer tako i interijer svjedoče o istančanoj kulturi stanovanja.

Đuro je dvorac ostavio nećaku Gezi koji ga prodaje bratu Pavlu, a od njega ga naslijeđuje kći Elizabeta. Njoj je dvorac oduzet nakon Drugoga svjetskog rata, a ona je morala preseliti u upraviteljevu kućicu. Njezinoj kćeri Mariji Iveković dvorac je vraćen temeljem zakona o povratu imovine otete za komunizma. Ona ga je prodala te se danas nalazi u privatnome vlasništvu. Prema iskazu novoga vlasnika u dvorcu nema izvornoga namještaja.⁵⁵⁶ Izgled dvorca vidimo na fotografijama snimljenima oko 1900. te na akvarelu.⁵⁵⁷ Da je Martijanec bio opremljen vrijednim starim mobilijarom pokazuje dokument KOMZA-e koja je prvi put 19. IX. 1945. popisala predmete u njemu. Ukratko je navedeno 69 stavaka, ali su neke obuhvaćale više komada pa je brojka zapravo veća.⁵⁵⁸ U dvorcu je tada nađeno čak 34 ulja na platnu uglavnom iz 18. i 19. stoljeća, 50 raznih grafika, 2 albuma fotografija, noviji rodoslovni prikazi, odjeća, oružje i namještaj. Nisu posebno popisani brojni lovački trofeji (rogovlje, preparirane ptice, divljač), brojne knjige, korespondencija i arhivalije smještene u dva ormara u predvorju tzv. novoga dvora. U jednu se sobu nije moglo ući jer ključ nije nađen. Utvrđeno je i da je na pročelju dvorca metalni grb Rauchovih. Od većih komada namještaja popisani su: 5 stolova od kojih jedan

⁵⁵³ Detaljan opis mobilijara u biskupovo vrijeme u: L. Dobronić, Dvorac Golubovec, 40-43.

⁵⁵⁴ Katarina Horvat-Levaj, Utvrde i dvorci, 91-101; M. Obad Šćitaroci, Dvorci i perivoji Hrvatskoga zagorja, 92-93.

⁵⁵⁵ Katarina Horvat-Levaj, Utvrde i dvorci, 98-99, 302-303.

⁵⁵⁶ Zahvaljujem gosp. Branku Šmrčeku, vlasniku Martijanca na informaciji.

⁵⁵⁷ Ministarstvo kulture RH, Fototeka kulturne baštine, fotografije Martijanca oko 1900., 8518-II-16.671; 33401-III-1284; 33400-III-1283. Na istom mjestu su i fotografije N. Vranića iz 1960. koje prikazuju pročelje, detalj portika i gospodarske zgrade (22.429-I-H-192; 22428-I-H-192; 22417-I-F-192). Akvarel Martijanec, Zoran Didek, prva polovica 20. stoljeća, crtež perom i tušem, laviran sepiom, HPM 25895.

⁵⁵⁸ Arhiv Ministarstva kulture RH, KOMZA, br. 341/46.

za kartanje,⁵⁵⁹ 2 tabernakula,⁵⁶⁰ komoda,⁵⁶¹ karniša, zidni sat i zrcalo,⁵⁶² stolac, krevet,⁵⁶³ drveni stalak i dva postamenta od rezbarenoga pozlaćenog drveta u obliku podnosa na četvorinastoj bazi.

Drugi put popis je izvršen 16. prosinca 1947., stavaka je tada 53 (ali su neke opet imale više komada) – slika, fotografija, namještaja, oružja i odjeće koje je preuzeo upravitelj Muzeja u Varaždinu Krešimir Filić.⁵⁶⁴ Moglo bi se zaključiti kako je dvorac bio opremljen namještajem u rasponu od baroka i rokokoja do bidermajera i historicizma (uglavnom neobaroka).

Osim namještaja popisi navode oružje i ratnu opremu (8 sablji, 9 pištolja, 2 puške, jatagan u koricama, lovački nož u tobolcu, đule, dijelove sedla od plave tkanine optočene plavo–žutom bordurom, tri vojničke kape od tkanine, tri kacige od metala, tri husarske dolame od tamnog sukna sa srebrnim gajtanima i posrebrenim pucetima) i odjeću (tri gospodska cilindra i dva za paradnoga kočijaša, kutiju s nojevim perjem i dvije perjanice za plemićke kalpake), čibuk i dva drvena kamiša. Opis pokazuje da su posrijedi reprezentativni predmeti primjereni velikašima.

Vjerojatno najpoznatiji objekt koji je pripadao Rauchovima gornjogradska je palača u Kapucinskoj ulici koju je 1764. dao sagraditi Sigismund Vojkffy. Prvi nacrti iz 1780. pokazuju kasnobaroknu palaču u obliku potkove, s velikim pročeljem prema istoku te dva manja bočna krila. Vanjsko istočno pročelje imalo je veliki portal. Pala-

⁵⁵⁹ Jedan je stol od smeđe ulaštenog drva s pozlaćenim ornamentalnim ukrasom na savijenim nogama, valovitoga ruba, bez gornje ploče, iz 18. st. Stol za kartanje je iz 19. stoljeća, od smeđe ulaštenog drveta na savijenim nogama, s pločom na preklap. Gornja ploča je vrlo oštećena.

⁵⁶⁰ Jedan je od smeđe ulaštenog drva i potječe s kraja 18. st. U donjem dijelu su središnja jednokrillna vrata, a sa svake su strane po 4 ladice. U srednjem dijelu je ploča na preklap, gornji dio sa strane po pet ladicica, u sredini su jednokrillna vrata s ladicom nad njima i pod njima. U pretincu iza vratiju ugrađena je željezna ručna blagajna. Ukrašen intarzijama s ornamentalnim i pejsažnim prizorima. Dosta oštećen: furnir otpao, lijeva najdonja ladica nedostaje, lijeva noga zdrobljena, nedostaju neki okovi. Drugi tabernakul je dvodijelni s intarzijama i potječe s početka 19. stoljeća. Donji dio sastoji se od tri ladice s izvornim okovima, povrh njih je ladica. Nad time kosa ploča na preklap, pretinac razdijeljen na više dijelova, a sa svake strane po tri ladice. U gornjem dijelu su jednokrillna vrata, ispod njih ladicica, a sa svake strane po četiri ladice.

⁵⁶¹ Komoda od smeđe ulaštenog drva s 3 intarzirane ladice, na koničnim nožicama. Na ploči romboidne zvjezdolike intarzije.

⁵⁶² Zidni sat u pozlaćenoj kućici, sa staklenim poklopcem, ukras volovskih očiju na rubu. Sredina 19. st. Zidno zrcalo s okvirom i profiliranim nastavkom od brušenog stakla, sredina 19. st. Popisan je i okvir drugoga, starijeg zrcala iz 18. st.

⁵⁶³ Krevet od smeđe ulaštenog drva. Prednja stranica odozgo kanelirana, sa svake strane po jedan crni polustup na četvorinastoj nozi. Postrane stranice izrezane u obliku krivulje. Početak 19. st.

⁵⁶⁴ Čini se da su prvo neki komadi bili čuvani za Zagreb jer KOMZA – Zemaljski sabirni centar naređuje Pokrajinskom sabirnom centru u Varaždinu 24. XI. 1947. da predmete iz Martijanca prenese u svoje skladište te da od upravitelja martijanečkoga poljoprivrednog dobra traži i izručenje predmeta koji su „rezervirani za zagrebački muzej“. Interes za predmete u Martijancu pokazao je Gradski muzej u Varaždinu čiji je upravitelj Krešimir Filić. 15. XI. 1947. Zemaljski sabirni centar izvijestio da su izaslanici Muzeja boravili u Martijancu i razgledali umjetnine. Arhiv Ministarstva kulture RH, KOMZA br. 503 i 570 iz 1947. Navedene predmete danas nije moguće pouzdano identificirati u GMV-u jer su predmeti u muzeje stizali često puno kasnije nakon popisivanja. U svakom slučaju, u inventarnim knjigama nema podataka o tome. Zahvaljujem na trudu kolegici Ljerki Šimunić.

ča je imala južni i sjeverni podrum sa smočnicom i bunarom (zatrpanim početkom 19. st.), prizemlje je služilo za ulazak gostiju u kočijama ili kola s opskrbom, a u krilima su smještene dvije kuhinje, smočnica i prostorije za posluhu. Na katu se nalazilo trinaest soba i velika reprezentativna dvorana koja se po dužini protezala između vanjskoga i unutarnjeg pročelja. Bila je namijenjena raznim svečanostima, poput plesova i predstava što često organiziraju zakupnici uz naplatu ulaza. U dvorištu je manja jednokatnica s podrumom i ledanom. Krajem 18. stoljeća palača ima 2 kamina, 16 kaljevih peći i 6 zahoda, a početkom 19. stoljeća u dvorištu je uređen francuski vrt s bunarom i spremištem za kola, a štala za konje je proširena na južno podrumsko dvorišno krilo. Kao i u ostalim takvim objektima, palača i popratni objekti imali su reprezentativno–stambenu i gospodarsku funkciju, a raspored prostorija i njihova povezanost takvi su da jednu sferu što više odvajaju od druge kako bi se opskrba i posluživanje velikaške obitelji i njezinih gostiju mogli što nesmetanije odvijati. Usko stubište u južnome krilu povezivalo je vertikalno sve razine palače od podruma do tavana i bilo namijenjeno brzomu i diskretnom kretanju posluge. Kaljeve peći nisu se ložile u samoj prostoriji, nego izvan nje, kroz otvore na hodniku ili stubištu.⁵⁶⁵

Palaču su Rauchovi stekli 1870. Godine 1885. gradi se gospodarska zgrada za konje i kočije i probijaju velika dvokrilna vrata na Kapucinsku, postavljaju nove kaljeve peći kao u Lužnici i Golubovcu te iznajmljuje dio južnoga uličnog prizemlja za poštanski ured. Levin i njegova supruga Antonija nastojali su palaču opremiti kako dolikuje ambicioznoj velikaškoj obitelji pa je vrvila portretima i ostalim slikama, mahom uljima na platnu, kvalitetnim namještajem i posuđem. Sačuvani komadi mobilijara pokazuju da se kulturi stanovanja pridavala velika pažnja. Primjerice, to su kićeni pozlačeni luster iz sredine 19. stoljeća, dva brončana luster, oktogonalno muransko zrcalo, tri seta oslikanoga porculanskog servisa za jelo kupljenog u Beču, s posebno utisnutom barunskom krunom i Levinovim inicijalima na obodima.⁵⁶⁶ Određene podatke pruža i jedan koncept očito nastao pred kraj Antonijina života ili nakon njezine smrti. Na njemu su u salonu gornjogradske palače navedeni: Boule sat, 2 smeđa empire kandelabra, firentinski stol s mozaikom, venecijansko ogledalo, uljena slika, stakleni luster; u dvorani: sat s figurama, ulja na platnu (pejzaži, biblijski motivi, Stöber), stakleni luster, antikviteti vrijedni 16.700 kruna, a u Antonijinoj sobi slike nizozemskih autora i srebrnina u vrijednosti od 21.000 kruna.⁵⁶⁷

Izgled interijera palače sačuvan je na litografiji kredom Vladimira Kirina iz 1915. godine te na fotografijama iz 1920-ih.⁵⁶⁸ Na njima vidimo bogato opremljene

---

⁵⁶⁵ Život u palači, 11-18.

⁵⁶⁶ Servis za jelo Pirkenhammer, Češka oko 1869., zeleno oslikan porculan, pozlata; kupljeno u Beču s dodatnom narudžbom o utiskivanju krune i inicijala (MGZ 6661; isto plavo oslikan, MGZ 6660; isto, Fischer&Mieg, Pirkenhammer, Brezova, 1810.-46., HPM 32727). Luster (MGZ 1604), zrcalo (MGZ 1601), čaša svijećnjak, sredina 19. st., Češka (MGZ 1677). Predmeti su izloženi u stalnome postavu. Brončani lusteri su prodani s palačom 1931. godine i danas se nalaze u dvorani HPM-a.

⁵⁶⁷ Uz predmete su napisani i iznosi procijenjene vrijednosti po čemu bih zaključila da je rađen nakon smrti Antonije Rauch ili možda kao koncept popisa za osiguranje. Ukupna svota za gornjogradsku palaču je 54.770 kruna. Na drukčijem papiru i rukopisu je kratki popis Lužnice i Golubovca. U Lužnici su navedeni: venecijansko ogledalo, posrebrnjeni stari sat i brončani sat, servis za jelo (45 komada), staklena vitrina u kojoj su se, sudeći po iznosima, nalazile vrijedne stvari, ali nisu poimence navedene; u Golubovcu su navedene slike vrijedne oko 13.500 i antikviteti 1.750 kruna. DAZG, OF Jelačić, ad 432.

⁵⁶⁸ Dvije fotografije nepoznatoga autora (HPM 89637 i 89638). V. Kirin „Unutrašnjost Rauchove palače“, list br. 20 iz mape *Zagreb*, izdane u povodu 1000. god. Hrvatskoga kraljevstva.

salone sa slikama na zidu, male stoliće sa stolnim svjetiljkama, tapecirane stolce, jedaći stol sa stolicama, zrcalo, kićeni luster, podove prekrivene tepisima, bijelu ka-
ljevu peć, vitrinu i komode na kojima je srebrnina, porculan i sat, jednom rječju – reprezentativni velikaški dom. (Ilustracija br. 11, 11a i 12) Možda je u palači bio i mali kabinetski ormarić izrađen od drva i bjelokosti početkom 17. stoljeća u Au-
gsburgu koji se nalazio u Martijancu. Ima brojne pretince (neke i tajne) te skrivenu
ploču za mlin i šah. Na unutrašnjoj plohi prikazana je starozavjetna legenda o Jo-
sipu.⁵⁶⁹ U palači su stolovali Levin, nakon njegove smrti njegova žena Antonija te
nasljednik Geza. Antonija je vjerojatno početkom 20. stoljeća dala popisati svoje
predmete osobne upotrebe.⁵⁷⁰ Iz raznih predmeta poput guljača šparoga, noža za
ribu, pehara od kokosovog oraha, rokoko lusteru, kutijica za nakit s poklopcem od
bjelokosti i sličnoga vidimo suptilnu kulturu svakodnevice. O simbolima časti i vi-
zualnoj prezentaciji bit će zasebno govora, na ovome mjestu valja istaknuti kako se
u sačuvanim oporukama i ostaloj dokumentaciji Rauchovih spominju slike, srebr-
nina, porculan, nakit, namještaj, reprezentativna odjeća, znamenja časti, antikviteti,
oružje, kočije i biblioteka. Kao što je već spomenuto Gezini nasljednici prodali su
palaču za 3,5 milijuna dinara zajedno s dva brončana lusteru, četiri ulja na platnu,
staklenim lusterom i Levinovom instalacijskom zastavom.

Osim navedenih većih objekata Rauchovi su imali i male kurije u Pušći te u
Šenjegovu. Potonja je položena na kosinu te je s jedne strane jednokatna, a s druge
prizemna. Ulaz se nalazi na istočnoj strani i nekad je bio širi nego danas. Uz kuriju
se nalazi i veća gospodarska zgrada. Objekti su danas u vrlo lošem stanju.⁵⁷¹

U posve drukčijoj okolini nego ostatak njegove obitelji predvečerje svojega živo-
ta provodio je Pavao Rauch. Već je bilo riječi o tome da se povukao u Primorje gdje je
živio u svojoj vili „Nemo“. (Ilustracija br. 13) Vila je dovršena 1921.⁵⁷² i nalazi se blizu
mora na putu iz Crikvenice prema Selcu na ponešto uzvišenom položaju. Vjerojatno
je rađena prema nacrtima arhitekta Rovešnjaka.⁵⁷³ Budući da je Pavao uoči smrti sta-
vio vilu na prodaju preko odvjetničkoga ureda Ž. Mažuranića, raspoložem njegovim
vlastoručnim opisom eksterijera i interijera. Od mora ju dijeli samo cesta, a ispod
vile nalazi se mol. Okolno zemljište obuhvaća 1 ral i 1012 čhv te se uz cestu proteže
barem u širini od 70-80 m. Kuća je trokatna, u podzemlju se nalazila velika kuhinja
(bez štednjaka jer je preseljen u kupaonicu) te 4 sobe s po jednim prozorom, zatim
pivnica, izba, praonica, zahod i velika drvarnica. Prizemlje se sastoji od dviju većih
soba (svaka oko 50 m²) te dviju manjih (po 40 m²), jedne sobe (*hall*) oko 70 m² i jedne
sobe od 24 m², kupaonice (sada kuhinje) i zahoda. Prvi kat slijedi raspored prostorija
prizemlja, jedino je umjesto *halla* velika soba s terasom i pogledom na sve strane. U
samoj zgradi hrastove stube vode od prizemlja do tavana, u pokrajnjoj zgradi, ali u
spoju s glavnom zgradom hrastove stube vode od prizemlja do prvoga kata.

Ispod vile je vrt koji se sastoji od povrtnjaka i cvjetnjaka, a iznad kuće je šuma.
U donjem dijelu vrta postoji jedna nakapnica s kubičnim sadržajem 75 m³, a u
šumici druga s kapacitetom većim od 200 m³ iz koje vodovodne cijevi vode do
kuće, a ispod kuće proteže se vodovod iz Novoga pa je moguć priključak na javnu

⁵⁶⁹ GMV KPO 206. Ormarić je kupljen od obitelji Bedeković–Jordis. Od svagdana do blagdana, Barok u Hrvatskoj, Zagreb, 1993., 237.

⁵⁷⁰ Dokument je objavljen u ovome izdanju.

⁵⁷¹ Umjetnička topografija Hrvatske, knj. 4, Krapinsko–zagorska županija, 595.

⁵⁷² Datacija prema preporuke P. Raucha za J. Vargu. V. dok. br. 18.

⁵⁷³ Tea Jerić, Graditeljstvo Crikvenice između dva svjetska rata, Vinodolski zbornik 9, 2004.

vodovodnu mrežu. Električna nije bila uvedena. Za uzgoj zimskog povrća postoji klijalište na 20 prozora; bilo je voćaka, trsova, smokava, trešanja, jabuka, granata, kupina i malina. Kuća je bila oslobođena od poreza do kraja studenoga 1941. Od javne ceste do kuće ide privatna cesta. Kuću je moguće nadograditi, kao i podići još jedan objekt na zemljištu. Istaknuto je da, ako bi se zgrada kupila za javnu svrhu, nije nevažno da je susjedna čestica u vlasništvu Banovine i iznosi 1012 hvati.⁵⁷⁴ Premda je Mažuranić ponudu poslao i kolegama u Beograd, nije bilo interesanata. Neposredno prije Pavlove smrti Mažuranić je 12. X. 1933. požurivao beogradski odvjetnički ured ističući da ponuda vlasnika vrijedi još 8 dana. Vilu i imanje prodavalo se za najmanje 1,300.000 dinara što je Ž. Mažuranić ocijenio vrlo povoljnim savjetujući beogradskim advokatima da počnu s cijenom od 1.500.000 dinara.⁵⁷⁵ Pavao Rauch nije uspio vilu prodati za života, nego su to učinili njegovi nasljednici prodavši kuću Janku Matku 1935. godine.⁵⁷⁶

Vila postoji i danas, premda se čak niti u Crikvenici ne zna da je posrijedi Rauchova vila nazvana „Nemo“. Danas je poznata kao vila „Stoimena“, u vlasništvu je Zagrebačkoga holdinga i u njoj je smješteno odmaralište. Nažalost, nije u dobrom stanju i potrebni su hitni popravci, poglavito krovništva.⁵⁷⁷

Zaključno bi se moglo konstatirati kako su Rauchovi sukladno svojem velikom položaju od kasnoga 18. stoljeća rezidirali u reprezentativnim objektima baroknoga i klasicističkog stila, među kojima se ističu dvorci Lužnica, Stubički Golubovec i Martijanec te palača u Zagrebu. Interijeri svih navedenih zdanja bili su raskošno opremljeni namještajem uglavnom u rasponu od baroka, rokokoja, biedermaijera do historicizma, uljima na platnu i grafikama, antikvitetima, oružjem, lovačkim trofejima i knjižnicama. Svi su dvorci imali perivoje od kojih je najljepši golubovečki. Zasebno mjesto zauzima zdanje u Primorju – trokatna vila «Nemo» u Crikvenici koju je 1921. dao sagraditi Pavao Rauch.

8. VIZUALNA PREZENTACIJA

Sav vizualni materijal stvaran je s točke gledišta u doslovnome, fizičkom, ali i u mentalnom i vrijednosnom smislu i zato mora podlijegati metodama kritike izvora. Nužno je analizirati njegov kontekst (autor, okolnosti nastanka, svrha, društveno-kulturna situacija), kao i mjene značenja i recepcije. Valja se zapitati: zašto se minuciozna analiza neverbalnoga materijala isplati? Vizualni izvori pomažu nam u historijskoj

⁵⁷⁴ DAZG, Odvjetnička kancelarija Želimira Mažuranića, fasc. 60.

⁵⁷⁵ Isto, dopis Mažuranića 28. IX. 1933. A. M. Nedeljkoviću i D. D. Miljkoviću, Kralja Milana 15, Beograd, 28. IX. 1933. Rauch je pristao advokatima platiti 5 % provizije, a proda li se sekret-nina skuplje od 1.300.000 din., od razlike bi im dao 40 %.

⁵⁷⁶ Upis kuće i čestica prema odluci Okružnoga suda u Zagrebu od 27. VI. 1935. O.135/33/11 na temelju uručbene isprave 23. 10. 1934. O.135/933 uknjiženo pravo vlasništva u korist malodobnih Helene, Pavla, Huberta i Marije, (djece Elizabete Vučetić), na temelju kupoprodajnog ugovora odobrenog od tutora 10. VI. 1935. uknjiženo pravo vl. Janko Matko, urar i draguljar, Ilica 45. Matko je poznao Zagorku, i s njom čak imao zajedničke građevinske projekte. Budući da je Zagorka imala neko vrijeme i vilu u Crikvenici, možda je to upravo ovaj objekt. HDA, Zavod za kolonizaciju, likvidacija agrarne reforme na veleposjedima, k. 132.

⁵⁷⁷ Vilu ne bih uspjela locirati bez pomoći kolegice Tee Rosić iz Muzeja u Crikvenici na čemu joj zahvaljujem.